

Elvin Əli QAFFARLI

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin Doktorantı (UNEC)

KİÇİK VƏ ORTA SAHİBKARLIQLAR ÜÇÜN AVROPA İTTİFAQINDA VERGİ GÜZƏŞTLƏRİNİN TƏHLİLİ

Xülasə

Bu araşdırma Avropa İttifaqında kiçik və orta sahibkarlıq üçün vergi güzəştlərinin təsirini və məqsədəuyğunluğunu tədqiqatı aparılıb. Aİ üzv dövlətlərdə xüsusi olaraq KOS-lara yönəlmiş tətbiq edilmiş vergi güzəştləri təqdim edilir. Bu rejimlərin hədəf şirkətlərin effektiv vergi yüklərinə təsirini ölçülür. KOS vergi təşviqləri Avropa siyasətçiləri arasında çox istifadə olunan tədbirdir. Bununla belə, rejimlərin böyük əksəriyyəti KOS-ların vergi öhdəliyini yalnız cüzi dərəcədə azaldır. Böyük güzəştlər varsa, onlar əsasən xüsusi vergi dərəcələrindən irəli gəlir, vergi kreditləri və xüsusi güzəştlər isə kiçik rol oynayır. Əsas nəticə olaraq, kiçik firmalar özlüyündə daha çox iş və innovasiyalar yaratmırlar və aşılmaz maliyyə məhdudiyyətləri ilə üzləşmirlər. Buna görə də, KOS-larla əlaqəli bazar uğursuzluqlarının mövcudluğu və ola bilsin ki, KOS-ların vergi güzəştlərinin istifadəsinə zəmanət verilə bilməz. Bunun əvəzinə kiçik müəssisələr üçün qeyri-mütənasib vergi uyğunluğu xərcləri xüsusi vergi rejimi üçün ən inandırıcı arqumentdir. Bu uyğunluq xərcləri ən uyğun şəkildə inzibati güzəştlərlə həll edilə bilər. Bütövlükdə, siyasətçilərin diqqəti beləliklə, ayrı-seçkilik yaradan təşviqlərdən kiçik, eləcə də böyük müəssisələrə fayda gətirəcək, ümumiyyətlə neytral və sadə vergi sisteminin layihələndirilməsinə keçməlidir.

Açar sözlər: Kiçik və orta sahibkarlıq, vergi siyasəti, Avropa İttifaqı

UOT: 334

JEL: L22

DOI: <https://doi.org/10.54414/BITC2773>

Giriş

Kiçik və orta sahibkarlıq dünya miqyasında iqtisadiyyatların əsasını təşkil edir, innovasiyalarda, iqtisadi artımda və iş yerlərinin yaradılmasında mühüm rol oynayır. Bu bizneslər tez-tez sahibkarlıq ruhu, çeviklik və sürətli genişlənmə potensialı ilə xarakterizə olunur. Bununla belə, KOS-lar eyni zamanda kapitalla məhdud çıxış, şiddətli rəqabət və tənzimləmə yükləri də daxil olmaqla unikal problemlərlə üzləşirlər. Bu bizneslərin inkişafı və iqtisadi inkişafı stimullaşdırmaq üçün bütün dünyada hökumətlər KOS-lar üçün xüsusi olaraq hazırlanmış bir sıra vergi güzəştləri tətbiq etmişlər.

(1)

Kiçik və orta sahibkarlıqlar üçün vergi güzəştləri sahibkarlığı inkişaf etdirmək, investisiyaları təşviq etmək və KOS sektorunda rəqabət qabiliyyətini artırmaq üçün hökumətin nəzərində güclü vasitədir. Bu təşviqlər müxtəlif formalarda olur, o cümlədən, vergi kreditləri,

ayrımalar, azadolmalar və KOS-ların vergi yükünü azaltmaq üçün nəzərdə tutulmuş digər maliyyə imtiyazları da daxildir. Bu cür təşviqləri təmin etməklə hökumətlər təkcə mövcud sahibkarlıqların böyüməsini dəstəkləməyən, həm də yeni müəssisələrin formalaşmasını təşviq edən bir mühit yaratmağı hədəfləyirlər.

Bu tədqiqatda biz KOS-lar üçün vergi güzəştlərinə nəzər salacağıq, mövcud təşviqlərin müxtəlif növlərini, onların təklif etdiyi üstünlükləri və KOS-ların onlardan necə yararlanma biləcəyini araşdıracağıq. Həmçinin uyğunluq meyarlarını, potensial çətinlikləri və vergi güzəştlərinin dəyərini artırmaq üçün əsas məsləhətlər müzakirə ediləcəkdir. Vergi güzəştlərini başa düşmək bugünkü dinamik iqtisadi mənzərədə KOS-ların tam potensialını açmaq üçün çox vacibdir.

Bu sahibkarlıqlar iqtisadi əhəmiyyətə malikdirlər, çünki KOS-lar həm milli, həm də global iqtisadiyyatın əhəmiyyətli hissəsini təşkil

edir. Onların iş yerlərinin yaradılmasına, texnoloji tərəqqiyə və bazar dinamizminə kollektiv təsirini qiymətləndirməmək olmaz. Onlar tez-tez yeni ideyalar üçün inkubator və iqtisadi tərəqqinin hərəkətverici qüvvəsi kimi xidmət edirlər.

Vergi Təşviqi Paradiqması olaraq hökumətlər KOS-ların əhəmiyyətini və onların iqtisadi artımını təşviq etmək üçün potensialını qəbul edirlər. Bu müəssisələri dəstəkləmək və inkişaf etdirmək üçün müxtəlif vergi təşviqi proqramları yaradılmışdır. Bu stimullar KOS-ların maliyyə yükünü yüngülləşdirmək, onlara öz əməliyyatlarına investisiya qoymaq, əhatə dairəsini genişləndirmək və innovasiyaları təşviq etmək üçün nəzərdə tutulub.

Təşviqlərin müxtəlif spektri nəzərindən KOS-lar üçün vergi güzəştləri müxtəlif formalarda olur və xüsusi ehtiyaclara uyğunlaşdırılır. Bunlara az təmsil olunan qruplardan olan şəxslərin işə götürülməsi üçün vergi kreditləri, ixtisaslı biznes xərcləri üçün ayırmalar, müəyyən vergilərdən azadolmalar, tədqiqat və inkişaf səyləri üçün stimullar daxildir. Bu tədbirlər KOS-ların ümumi vergi öhdəliyini əhəmiyyətli dərəcədə azalda bilər, genişlənmə, innovasiya və ya iş yerlərinin yaradılmasını təşviq etmək üçün yenidən investisiya edilə bilən resursları azad edə bilər. (2)

İqtisadi qeyri-müəyyənlik dövründə KOS-lar tez-tez uyğunlaşma və yenilik etmək üçün unikal qabiliyyət nümayiş etdirirlər. Hökumətlər başa düşürlər ki, davamlı KOS sektorunun saxlanması ümumi iqtisadi sabitlik üçün vacibdir. Cavab olaraq, onlar KOS-ları gücləndirmək üçün bir vasitə kimi vergi güzəştlərini tətbiq edirlər ki, bu da onlara iqtisadi dəyişikliklərə tab gətirməyə və böyümə trayektoriyasını davam etdirməyə imkan verir.

Son zamanlar vergi siyasəti ilə bağlı ictimai müzakirələr əsasən böyük, çoxmillətli firmaların mənfəət dəyişdirmə fəaliyyətləri ətrafında cəmləşmişdir. Müəssisələrin əksəriyyətini kiçik və orta sahibkarlıq təşkil edir. Avropa İttifaqında onlar bütün bizneslərin 99,8%-ni və ümumi məşğulluğun 67%-ni təşkil edir. KOS-lar iqtisadiyyat üçün artım və innovasiyaların mühərriki kimi geniş şəkildə qəbul edilir. Müvafiq olaraq, Avropa Komissiyası Avropa İttifaqının gələcək çiçəklənməsi üçün “kiçik və orta müəssisələrin artım və innovasiya potensialına əsaslanmaq qabiliyyətini” artırıcı hesab edir. (3)

KOS-lar üçün cəlbədicə biznes mühitinə ehtiyac geniş şəkildə razılaşdırılsa da, onun necə yaradılacağı tam məlum deyildir. KOS-lar maliyyələşdirmə, rəqabət uğursuzluqları və iri müəssisələrlə müqayisədə qeyri-mütənasib tənzimləmə yükləri ilə bağlı çatışmazlıqlarla üzləşirlər. Cəlbədicə biznes mühiti bu maneələrin təsirini minimuma endirir və bütün ölçülü, sənaye və hüquqi formada olan firmalar üçün bərabər şərait yaratmağı hədəfləyir. Təbii ki, vergitutma müəssisələrin fəaliyyət göstərdiyi tənzimləyici çərçivənin mühüm tərkib hissəsidir. Bu, bütün müəssisələr üçün əsas, qaçılmaz xərc faktorunu təşkil edir. Siyasət qurucuları üçün vergitutma biznes mühitinin xüsusilə maraqlı xüsusiyyətidir, çünki o, qanunvericilik vasitəsilə birbaşa təsir və nəzarət edilə bilər. Lakin, bəzən vergi qanunvericiliyi vergitutma ilə bağlı olmayan problemləri kompensasiya etmək üçün həddindən artıq və qeyri-adekvat şəkildə istifadə olunur. Neytral və səmərəli vergi sistemi arxa plana keçir. Xüsusilə KOS-lara yönəlmiş vergi güzəştlərinin istifadəsi bu hallardan biri ola bilər. Vergi ödəyicilərinin müəyyən qrupları üçün imtiyazlı rejim vergi sisteminin neytrallığına və səmərəliliyinə mane olur, eyni zamanda hər hansı bir vergi təşviqinin sosial faydaları müvafiq xərclərə qarşı diqqətlə ölçülməlidir. Beləliklə, KOS vergi güzəştlərinin adekvatlığı kiçik və orta müəssisələrin arzu olunan xüsusiyyətlərindən və bu xüsusiyyətlərin bütövlükdə cəmiyyətin xeyrinə təşviq edilməsində stimulların effektivliyindən asılıdır. Avropadakı siyasətçilər, görünür, bu iki ilkin şərtin KOS-lara vergi güzəştlərinin bütün dünyada olduğu kimi Avropada da çox istifadə olunan siyasət alətinə çevrildiyini hesab edirlər. (4)

Bu araşdırmada Avropa İttifaqında KOS vergi güzəştlərinin cari istifadə vəziyyəti təhlil edilir və qiymətləndirilir. Bu cəhddə biz əvvəlcə hansı KOS-lar üçün vergi güzəştlərinin təklif olunduğunu və onların effektiv vergi yüklərinə necə təsir etdiyini araşdırırıq. Vergi güzəştlərinin xüsusən də mövcud formalarında KOS sektoru ilə bağlı yuxarıda qeyd olunan siyasət məqsədlərinə nail olmaq üçün nə dərəcədə uyğun alət olduğunu təhlil edirik. Bununla da, siyasətçiləri mikro, kiçik və orta sahibkarlar üçün xüsusi vergi rejimlərinin istifadəsi ilə bağlı aydın məsləhətlər verməyi hədəfləyirəm

Tədqiqat

KOS-un vergi güzəştlərinin təhlili ilə yanaşı ilk növbədə KOS termininin açıqlamasını təqdim etmək lazımdır. Akademik ədəbiyyatda çoxlu sayda kəmiyyət və keyfiyyət yanaşmalarına rast

gəlinə də, xüsusilə Avropa İttifaqında ən görkəmli və geniş istifadə olunan tərif Avropa Komissiyası tərəfindən müəyyən edilmişdir. Təhlildə vergi güzəştləri ilə əlaqədar kiçik və orta sahibkarlıqların seçilməsində aşağıdakı standartla istinad edəcəyəm: [11]

Kateqoriyası	İşçi sayı	İllik dövriyyəsi	Balans hesabatı
Mikro	< 10 nəfər	≤ 2 milyon avro	≤ 2 milyon avro
Kiçik	< 50 nəfər	≤ 10 milyon avro	≤ 10 milyon avro
Orta	< 250 nəfər	≤ 50 milyon avro	≤ 43 milyon avro

Cədvəl 1. Avropa Komissiyası tərəfindən təqdim olunan KOS-un açıqlaması
Mənbə: https://single-market-economy.ec.europa.eu/smes/sme-definition_en

Avropa Komissiyası tərəfindən KOS tərfi dörd müxtəlif ölçülü sinifləri ayırd etmək üçün üç kəmiyyət meyarından istifadə edir. Müəssisələr işçilərin sayına, illik dövriyyəyə və balans hesabatına görə mikro, kiçik, orta və ya iri müəssisələr kimi təsnif edilir. Konkret olaraq, müəssisələr verilmiş məşğulluq həddinə və ya dövriyyə həddinə, ya da müvafiq ölçü kateqoriyasına aid ediləcək maksimum balans cəminə cavab verməlidirlər. Bu kəmiyyət meyarlarından başqa, Avropa Komissiyasının KOS tərfinə əlaqədar tərəflər haqqında müddəalar da daxildir.

Vergi güzəştləri vergi məəcəsinin müəyyən fəaliyyətlərə, investisiyalara və ya vergi ödəyicilərinə imtiyaz verən xüsusi müddəalardır. KOS-lar üçün vergi güzəştləri ilə əlaqədar olaraq, güzəştli rejim bir çox formada olur və siyasətçilər üçün mövcud variantları geniş şəkildə üç kateqoriyaya bölmək olar. Bu kateqoriyalar aşağıdakılardır:

1. Vergitutma səviyyəsi: Təşviq müəssisə səviyyəsində tətbiq edilirmi, yoxsa biznesdən gəlir əldə edərkən sahibkara fayda verirmi? Bu fərq ilk növbədə şəffaf şəkildə vergiyə cəlb edilməyən bizneslərə (məsələn, korporasiyalar, məhdud məsuliyyətli şirkətlər və bəzi ölkələrdə müəyyən tərəfdaşlıq formaları) aiddir. Şəffaf vergi tutulan qurumlar (yəni, fərdi sahibkarlar və tərəfdaşlıqlar) vəziyyətində iki səviyyəni ayırd etmək olmaz.

2. Vergi öhdəliyi və uyğunluq xərcləri: Təşviq faktiki vergi öhdəliyinə müraciət edirmi, yoxsa vergi öhdəliyinin müəyyən edilməsi və ödənilməsi prosesi ilə bağlı uyğunluq xərclərini əhatə edirmi?

3. Xammala və hazır məhsula əsaslanan təşviqlər: Verginin ölçüsü müəssisə daxilində sərmayə qoyulmuş vəsaitlərin məbləğindən və ya növündən asılıdır, yoxsa investisiyanın yaratdığı nəticədən (yəni vergi tutulan gəlir) asılıdır? xammal əsaslı vergi güzəştlərinə xüsusi amortizasiya sxemləri, investisiya ehtiyatları və vergi kreditləri daxildir, halbuki xüsusi vergi dərəcələri, azadolmalar və vergi təfəvüzü ən çox hazır məhsula əsaslanan tədbiri təşkil edir.

Yuxarıda qeyd olunan üç ölçüyə əlavə olaraq, KOS-lar üçün vergi güzəştlərinin layihələndirilməsində, xüsusən də firma ölçüsünə aid olmayan əlavə uyğunluq məhdudiyyətləri ilə bağlı əlavə variantlar yaranır. Bu cür məhdudiyyətlər firmanın yaşına yəni, yalnız yeni və ya gənc firmalara, yerləşdiyi yerə-yalnız müəyyən regionlardakı müəssisələrə, vaxta - yalnız müəyyən dövr üçün nəzərdə tutulan təşviqlər və vergi ödəyicisinin həyata keçirdiyi fəaliyyət növünə - yalnız müəyyən bir sənayedəki müəssisələr aid ola bilər. Açıq KOS təşviqləri kəmiyyət ölçü meyarları, məsələn dövriyyə üzrə dəqiq həddlərdən istifadə edir, halbuki gizli tədbirlər KOS-lara başqa yollarla üstünlük təşkil edir. Məsələn, mövcud miqdarının məhdudlaşdırılması böyük müəssisələri açıq şəkildə istisna etmədən KOS-lar üçün qeyri-mütənasib üstünlüklərə səbəb ola bilər. Əgər hədlər düzgün seçilsə, güzəşt yalnız böyük müəssisələrin ümumi vergi öhdəliyinin kiçik bir hissəsini təşkil edir, kiçik müəssisələr isə nisbi mənada daha çox faydalanır. (5)

Bu təhlilin məqsədi üçün KOS vergi təşviqi termini çox geniş şəkildə Avropa Komissiyası tərəfindən verilən KOS spektrində olan müəssisələr üçün xüsusilə faydalı olan hər hansı bir xüsusi vergi rejimi kimi müəyyən edilir. Rejimlərin çoxluğunu və kəmiyyət təhlilinin model məhdudiyyətlərini nəzərə alaraq, növbəti təhlil, ilk növbədə, korporativ müəssisələrə tətbiq olunan təşviqlərə və faktiki vergi öhdəliyinin ölçüsünə (yəni, heç bir sırf inzibati güzəştlərə) diqqət yetirəcəkdir. Bundan əlavə, gəlirlə bağlı olmayan vergilər də nəzərə alınmır.

Hazırda Avropa İttifaqında KOS-lara geniş spektrli vergi güzəştləri təklif olunur. İnzibati güzəştləri və vençur kapitalı fondları üçün müddəaları nəzərə alaraq, 28 Aİ Üzv dövlətindən 18-i vergi güzəştlərini xüsusi olaraq KOS-lar üçün nəzərdə tutur. Ümumilikdə, 60-dan çox rejim mövcuddur. Coğrafi baxımdan, Skandinaviya və Şərqi Avropa ölkələri əsasən vergi məəcəsi vasitəsilə KOS-ları dəstəkləməkdən çəkinirlər, Cənubi və Qərbi Avropa isə bu cür tədbirlərin faydalı olduğuna daha çox əmindir. Məsələn, Belçika, Fransa və İspaniya kimi ölkələr mikro, kiçik və orta sahibkarlar üçün çoxlu stimullar tətbiq ediblər. (6)

Müxtəlif təşviq növləri arasında güzəştli vergi dərəcələri KOS-ları dəstəkləmək üçün ən çox yayılmış alətdir. 28 Avropa İttifqı üzv dövlətindən 10-da kiçik biznesə böyük biznesə üstünlük verən korporativ gəlir vergisi dərəcələri cədvəli mövcuddur. Əhəmiyyətli olan odur ki, xüsusi vergi dərəcələri adətən geniş mikro və kiçik müəssisələrə şamil edilir, çünki onlar nadir hallarda firmanın ölçüsü ilə bağlı olmayan uyğunluq meyarları ilə əlaqələndirilir. KOS-lar üçün giriş əsaslı təşviqlər də adətən istifadə olunur. Xüsusilə, investisiya ehtiyatları, vergi kreditləri və sürətləndirilmiş amortizasiya sxemləri üzv dövlətlərin təxminən dördə birində tapıla bilər. Xammala əsaslanan rejimlər çox vaxt geniş uyğunluq meyarları ilə birlikdə gəlir. Bu meyarlar müəyyən növ şirkətlər və investisiyalar üçün faydaları məhdudlaşdırır ki, məsələn, yalnız yeni şirkətlər tədqiqat və inkişaf ilə əlaqəli investisiyalar və ya yalnız müəyyən bölgələrdəki şirkətləri ilə əlaqədardır. Digər hallarda, təşviqlər əlavə iş yerlərinin yaradılması və ya güzəştli qaydada əldə edilmiş gəlirin yenidən investisiya edilməsi kimi müəyyən şərtlər daxilində verilir.

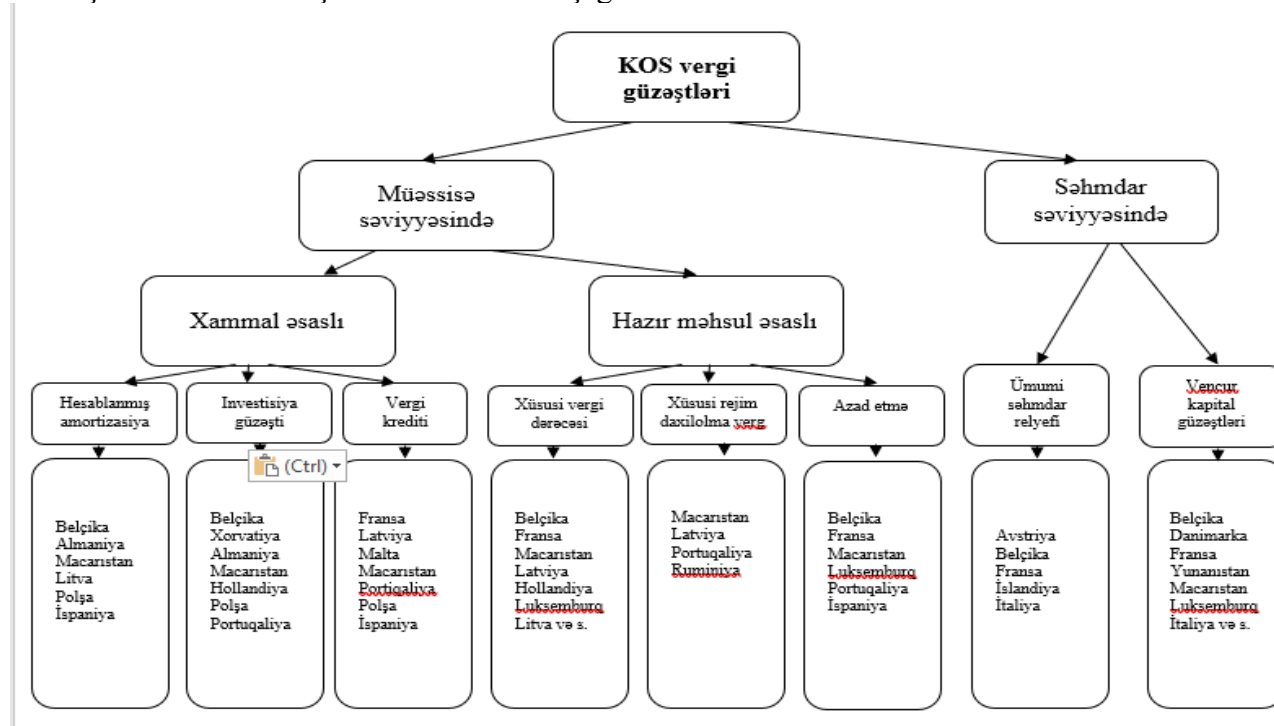
Nəticə etibarilə, təsirə məruz qalmış KOS-ların sayı, eləcə də orta effektiv güzəştlərin həcmi vergi güzəştləri, vergi kreditləri və amortizasiya sxemləri üçün məhsula əsaslanan tədbirlərlə müqayisədə xeyli aşağı olacağı gözlənilir. Ümumilikdə, belə görünür ki, güzəştli vergi dərəcələri bütövlükdə kiçik biznes sektorunu dəstəkləmək üçün əsas alətdir. Halbuki daxilolmaya əsaslanan və səhmdarlar səviyyəsində təşviqlər əsasən KOS-ların əsas töhfə verənlər hesab edildiyi çox xüsusi məqsədlərə xidmət etmək üçün nəzərdə tutulub. Bu məqsədlərə iş yerlərinin yaradılması, eləcə də yeni məhsul və texnologiyaların inkişafı daxildir. Digər tərəfdən, məhsula əsaslanan tədbirlər tərəfindən təmin edilən geniş yayılmış güzəştlər, mikro və kiçik biznesin ölçü ilə bağlı qəbul edilən mənfi cəhətləri, məsələn, qeyri-mütənasib vergi uyğunluğu yükü üçün nəzərdə tutulan kompensasiyanı təmsil edə bilər. [7]

Hazırda mövcud olan KOS təşviqlərinə daha yaxından nəzər salmaq da göstərir ki, siyasətçilər mikro, kiçik və orta ölçülü müəssisələr arasında fərq qoyurlar. Sonuncular açıq şəkildə ölçü meyarlarına istinad edən bütün KOS təşviqlərinin üçdə birini belə ala bilmirlər, halbuki kiçik müəssisələr yalnız bir neçə rejimdən xaric edilir. Göründüyü kimi, vergi güzəştlərinə ehtiyac mikro və kiçik biznes üçün orta sahibkarlıqdan daha güclüdür. Vergi məəcəllələrində istifadə edilən ölçü meyarları əsasən Avropa Komissiyasının KOS tərəfindən (yəni işçilərin sayı, daxilolmalar və ümumi aktivlər) meyarlara uyğun gəlir. Dəqiq həddlər müntəzəm olaraq fərqlənir. İstisna olaraq, xüsusi vergi dərəcələrinə uyğunluq əsasən gəlirdən asılıdır. Maraqlıdır ki, yalnız bir neçə ölkə açıq ölçü kriteriyalarından çəkinir və mütləq maksimum relyefləri müəyyən etməklə KOS-lara dolayı yolla üstünlük verir. Məsələn, Hollandiyada investisiya ehtiyatı, eləcə də mütərəqqi vergi dərəcələri cədvəli bütün şirkətlər üçün açıqdır, lakin kiçik mütləq məbləğlərə görə ümumi vergi yükü ilə bağlı təsir orta və böyük müəssisələr üçün cüzi olacaqdır. Bu cür gizli tədbirlər üstünlüyü təklif edir ki, müvafiq hədləri aşmaq bütün relyefi boşaltmır. [8]

Geri qaytarmaların rədd edilməsi həm də Avropa İttifaqında mövcud olan əksər KOS vergi güzəştləri üçün xarakterikdir, yəni vergi güzəştləri vergi bazasını və ya müvafiq olaraq vergi

öhdəliyini üstələdikdə yalnız bir neçə ölkə artıq məbləğin geri qaytarılmasını təmin edir. Bununla belə, bir sıra ölkələrdə, hətta aşağı gəlir və zərər verən vergi ödəyiciləri güzəştlərdən məhrum olması üçün hətta irəliləyişlər də rədd edilir və ya ciddi şəkildə məhdudlaşdırılır. Xüsusilə aşağı

gəlirli firmaların investisiya layihələri üçün kifayət qədər kapital əldə etməkdə problemləri olduğunu nəzərə alsaq, müvafiq təşviqlər faktiki olaraq dəstəklənməsi nəzərdə tutulan vergi ödəyicilərinin böyük hissəsini istisna edə bilər. [12]

Cədvəl 2. Avropa İttifaqında kiçik və orta şirkətlər üçün əsas gəlir vergisi güzəştləri

Mənbə: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/180801564468287868/pdf/The-Use-of-Corporate-Tax-Incentives-A-Guidance-Note-and-Experience-from-Poland-Hungary-and-Latvia.pdf>

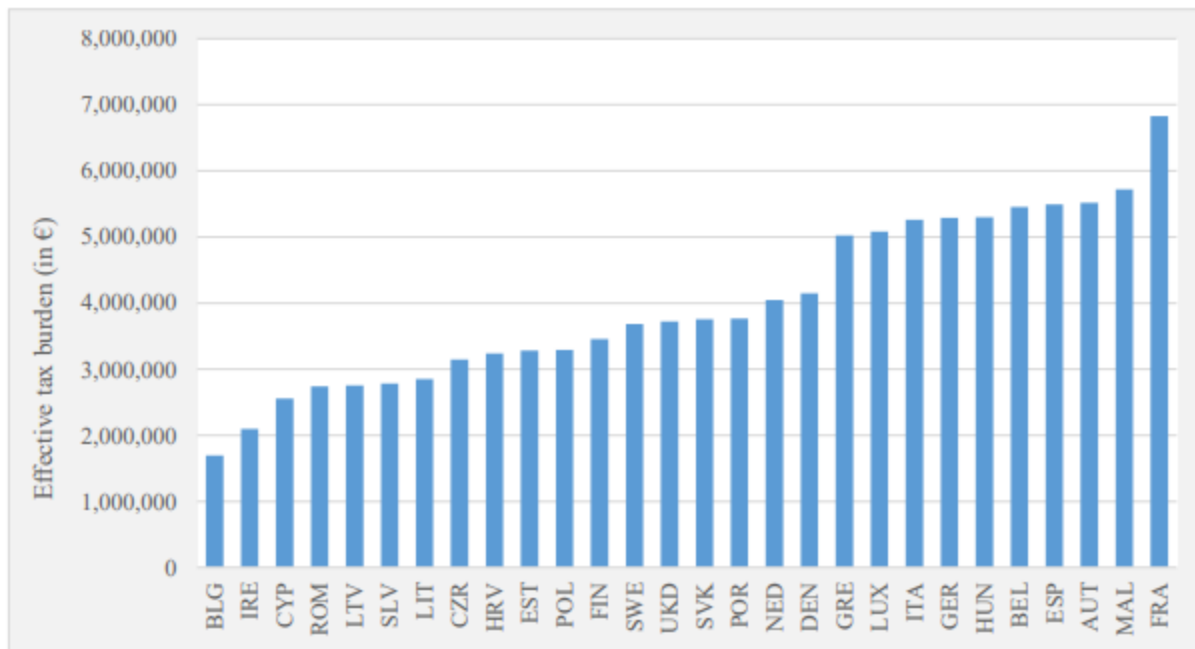
Nəhayət, bəzi ölkələrdə kiçik və orta sahibkarlığın çoxsaylı vergi güzəştlərinin mövcudluğu diqqətəlayiqdir. Eyni vaxtda təklif olunduqda, güzəştlər təbii olaraq bir-birinin vergi yüklərinin azaldılmasında effektivliyinə təsir göstərir, çünki azaldılmış vergi bazasının təsiri tətbiq olunan vergi dərəcəsindən asılıdır. Məsələn, tədqiqat və inkişaf investisiyaları üçün investisiya ehtiyatı, Fransada olduğu kimi gəlir 33,33% əvəzinə 15% korporativ gəlir vergi dərəcəsinə tabe olarsa, cəlbədiciliyini çox itirə bilər. Beləliklə, çoxsaylı xammal və hazır məhsula əsaslanan rejimlərin birgə mövcudluğu vergi sisteminə xeyli mürəkkəblilik əlavə edir. KOS-lar üçün uyğunluq xərclərinin mühüm rolunu nəzərə alaraq, qanunvericilərə, ehtimal ki, minimum sayda rejimlər vasitəsilə nəzərdə tutulan güzəştləri təmin etmək məsləhət görülə bilər. Uyğunluq yükü ilə əlaqədar olaraq, Avropa İttifaqının dörd ölkəsi Macarıstan, Latviya, Portuqaliya, Rumıniya da ən

kiçik şirkətlərə əhəmiyyətli dərəcədə sadələşdirilmiş rejimlərə çıxış təmin edir. Bu rejimlər vergi tutulan gəlir əvəzinə dövrüyyəyə əsaslanır və müntəzəm olaraq bir neçə rüsumları eyni vaxtda əvəz edir.

Avropa İttifaqında üç ölkədən başqa (Fransa, Macarıstan və Portuqaliya) orta müəssisələr üçün əhəmiyyətli relyeflərin olmaması nəzərə çarpır. Onların vergi yükünün azalması heç bir yerdə 2%-i keçmir. Siyasət tərtib edənlər üçün KOS vergi güzəştlərinin istifadəsini əsaslandırان hər hansı arqumentlər orta ölçülü müəssisələrə, yəni 50-250 işçisi olan və illik dövrüyyəsi 10 milyon avro ilə 50 milyon avro arasında olan firmalara aid edilmir. Orta şirkətlər üçün əhəmiyyətli güzəştlər olmadığından, müvafiq vergi yüklərinin sıralanması həm də nümunə ölkələrdə şirkətlərin vergiyə cəlb edilməsinin ümumi səviyyələrinin şəkil 1-dəki kimi yaxşı qiymətləndirilməsidir. Aydın ki, ciddi fərqlər yaranır. Məsələn,

Fransada Bolqarıstan firmalarının üzərinə qoyulan yükə dörd dəfə çox vergi yükü var. Ümumiyyətlə, Şərqi Avropa ölkələrindəki

müəssisələr nisbətən aşağı səviyyədə vergiyə məruz qalırlar, Qərbi və Cənubi Avropa ölkələri isə əsasən spektrin digər ucunda tapıla bilər. [9]

Şəkil 2. Orta sahibkarlıqların effektiv vergi yükü

Mənbə:

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/642353/IPOL_STU\(2023\)642353_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/642353/IPOL_STU(2023)642353_EN.pdf)

Kiçik müəssisələr üçün güzəştlər verən ölkələrin sayı səkkizə qədər artır (yalnız Avropa Vergi Analizatorunda nəzərdə tutulanlar nəzərə alınmaqla). Onların yarısı əhəmiyyətli relyeflər təmin edərkən (Fransa, Macarıstan, İspaniya), digər yarısında təşviqlər çox təvazökar təsirlərə malikdir (Belçika, Malta, Portuqaliya). İri vergi ödəyiciləri üçün tətbiq edilən qaydalar üçün müəyyən edilmiş orta güzəşt vergi öhdəliyinin 3,50%-ni təşkil edir (yalnız kiçik şirkətlər üçün effektiv stimula verən ölkələr nəzərə alınarsa, 15,17%). [13]

Ən səxavətli rejim Macarıstanda mövcuddur ki, burada vergi yükü iri müəssisə qaydaları ilə müqayisədə 60%-dən çox azaldılır. Azalma əsasən yerli biznes vergisindən və yalnız kiçik və mikro şirkətlər üçün mövcud olan innovasiya vergisindən azadolmalar hesabına baş verir. Bununla belə, bələdiyyələr azadlığın verilməsinin əleyhinə qərar verə bilərlər. Beləliklə, Macarıstanın hər yerində bizneslər faydalanmır.

İstisnalara əlavə olaraq, kiçik və mikro şirkətlər, həmçinin hesablaşma hesablarına əsaslanan adi gəlir vergisini tamamilə əvəz edən üç alternativ rejimdən (sadələşdirilmiş sahibkarlıq vergisi, kiçik biznes vergisi və kiçik sahibkarlıq subyektləri üzrə məcmu vergi) istifadə hüququna malik ola bilərlər. Bu rejimlər daha böyük relyeflərə səbəb ola bilər. Macarıstan nümunəsi KOS-ların vergi güzəştləri ilə bağlı iki əsas narahatlığı göstərir. Birincisi, əgər şirkətlər kiçik biznes kateqoriyasını üstələyən kimi gəlirli təşviqlər almaq hüququna malik deyillərsə, səxavətli yardımlar böyümədən böyük bir ruh düşkünlüyü və ya vergi tutulan gəlir və biznes ölçüsü haqqında yanlış hesabatların verilməsinə böyük həvəs yaradır. Müəyyən vergilərdən ümumi azadolmalar bu problemə xüsusilə meyllidir. Onlar tək-cə marjinal deyil, həm də orta vergi dərəcəsinin sıçradığı çətinliklər yaradırlar. Bu, yalnız marjinal vergi rejiminin dəyişdiyi qondarma ziddiyyətlərdən fərqli olaraq iqtisadi qərarların qəbulunda daha güclü təhriflər yaradır.

Çoxlu rejimlərin və stimulların mövcudluğu Macarıstanı narahat edən ikinci məsələdir. Bir neçə variant qarşısında sahibkarlar ümumi mövcud relyefi proqnozlaşdırmaqda və faktiki olaraq vergi yükünü minimuma endirən rejimi seçməkdə çətinliklərlə üzləşə bilirlər. Beləliklə, vergi qənaətinin əhəmiyyətli bir hissəsi vergi planlaşdırması və vergi uyğunluğu ilə bağlı əlavə xərclərlə kompensasiya edilə bilər. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, relyef və planlaşdırma və riayət etmə xərclərinin balanssızlığı, məsələn, Belçikada daha az səxavətli rejimlər üçün daha çox narahatlıq doğurur. [10]

Nəticə

KOS-lar Avropa İttifaqında iqtisadi fəaliyyətin əsas hissəsini təşkil edir və onlar Avropanın iqtisadi inkişafı və rifahı üçün vacibdir. Nəticə etibarilə, KOS-ların xüsusi dəstəyinə ehtiyac, xüsusən də vergi güzəştləri şəklində Avropa siyasətçiləri arasında məşhur bir seçimdir. Bununla belə, müəyyən vergi ödəyiciləri qrupları üçün vergi güzəştlərinə ehtiyatla yanaşmaq lazımdır. Hər şeydən əvvəl, vergi sistemi mümkün qədər ədalətli, sadə və neytral olmalıdır. Resursların bölüşdürülməsində təhrifləri minimuma endirmək lazımdır. Təbii ki, kiçik və böyük firmalara ayrı-seçkilik münasibəti bu rəhbər prinsiplərə ziddir və hər iki qrupa imtiyaz verilərkən tutarlı səbəblər olmalıdır. Belə səbəblər göstərildikdə, vergi güzəştlərinin adekvatlığı onların məqsədyönlü problemlərin düzgün həlli və aradan qaldırılması imkanlarından, habelə onların həyata keçirilməsi ilə bağlı xərclərdən asılıdır. Onların effektivliyini təmin etmək və gözlənilməz mənfi təsirlərdən qaçmaq üçün onlar sadə, şəffaf və neytral şəkildə tərtib edilməlidir.

Mövcud rejimlərə gəldikdə, KOS-lar üçün vergi güzəştləri Avropa İttifaqının Üzv Dövlətlərində ümumi təcrübədir. Ən əsası, aşağı salınmış gəlir vergisi dərəcələri mütəmadi olaraq mikro və kiçik bizneslərə, eləcə də onların sahiblərinə təklif olunur. Bundan əlavə, xüsusi amortizasiya sxemləri, vergi güzəştləri və vergi kreditləri kimi daxilolmalara əsaslanan təşviqlər çoxsaylı vergi məəcəllələrində tapıla bilər. Sonuncular tez-tez kifayət qədər spesifik tətbiq sahələri ilə, məsələn, müəyyən imkansız

bölgələrlə və ya müəyyən investisiya növləri ilə məhdudlaşır. Tətbiq sahəsindəki bu məhdudiyyətləri nəzərə alsaq, Avropa İttifaqındakı rejimlərin böyük əksəriyyəti KOM-ların əksəriyyətinin vergi yükünə ciddi təsir göstərmir. KOS-ların üç sinfini müqayisə etsək, mikro şirkətlər ən səxavətli imtiyazları əldə edirlər, halbuki kiçik və hətta daha çox orta müəssisələr nadir hallarda əhəmiyyətli vergi endirimlərinə məruz qalırlar. Vergi ödənişlərinin azaldılması ilə yanaşı, ən kiçik müəssisələr də bütün Avropa İttifaqında inzibati güzəştlərdən faydalanır. Sadələşdirmələr daha az tez-tez edilən vergi ödənişləri və sadələşdirilmiş mühasibat uçotu tələbləri ilə bağlı bəyannamələrdən tutmuş alternativ vergi bazalarına (məsələn, dövryyə) və hətta birdəfəlik ödəmələrə əsaslanan xüsusi rejimlərə qədər dəyişir.

Mövcud KOS stimullarının çoxluğunu nəzərə alaraq, onların əsaslandırılması sualı yaranır. Bütövlükdə, bazar mexanizmi, sürünmələr bazarın yaxşı işləməsinə mane olmadıqda, resursların ən yaxşı şəkildə bölüşdürülməsinə təkan verəcəyi güman edilməlidir. Bununla belə, əgər bazar uğursuzluğu həqiqətən baş verərsə və KOS sektoruna kifayət qədər investisiya qoyuluşu ilə nəticələnersə, siyasətə müdaxiləyə zəmanət verilə bilər. Kiçik biznesə gəldikdə, iş yerlərinin yaradılması və innovasiya şəklində müsbət xarici təsirlər, eləcə də biznes insayderləri ilə kənar şəxslər arasında asimmetrik məlumat ən çox istinad edilən bazar uğursuzluqlarıdır. Sonuncu kapitalın qeyri-kafi təmin edilməsinə səbəb olur, çünki investorlar əlaqəli riskləri düzgün qiymətləndirə bilmədikdə investisiya qoymaq istəmirlər.

KOS sektorunun yuxarıda qeyd olunan bazar uğursuzluqlarından təsirləndiyini təsdiq etmir. Bunun əvəzinə, iş yerləri və innovasiyalar yaratmaq üçün orta səviyyədə yuxarı meyli olan və artan kapital ehtiyacları və biznesləri ilə bağlı qeyri-müəyyənlik səbəbindən kifayət qədər maliyyə əldə etmək problemlərinə məruz qalan çox kiçik gənc və dinamik firmalar qrupudur. Beləliklə, əsas uyğunluq meyarı kimi ölçüyə əsaslanan vergi güzəştləri adekvat şəkildə hədəflənmir. Bundan əlavə, hazırda mövcud rejimlərin əksəriyyəti bazar uğursuzluğundan ən az təsirlənən, yəni köklü və yüksək gəlirli müəssisələr olan biznesləri ən səxavətli relyeflərlə

təmin etməyə meyllidir. Başlangıç şirkətlər və qarşıdan gələn yüksək inkişaf, yüksək riskli firmalar, əksinə, güzəştli vergi dərəcələrindən və daxilolmalara əsaslanan, geri qaytarıla bilməyən vergi kreditlərindən faydalanmaq üçün tələb olunan müsbət gəlirə malik olmadıqları üçün, əksinə, çox vaxt tam üstünlüklərdən yararlanma bilmirlər.

KOS-ların vergi sistemi əlverişsiz olduğu güman edilir, çünki onlar iri müəssisələrin vergi planlaşdırma imkanlarına malik deyillər, korporativ mənfəətin ikiqat vergiyə cəlb edilməsindən və məhdud zərər əvəzləşdirmələrindən daha çox təsirlənirlər və onlar kapitaldan daha çox asılıdırlar. Vergi ilə bağlı bu iddia edilən ayrı-seçkiliklər KOS-lar üçün stimulların istifadəsinə haqq qazandırmır. Göründüyü kimi, kiçik biznes sahibləri şəxsi və biznes işlərini qarışdıraraq digər vergi ödəyiciləri qrupuna nisbətən daha çox vergidən yayınırırlar. Üstəlik, vergiləri minimuma endirən üsullarla, məsələn, öz hüquqi formasını adekvat şəkildə seçməklə, mənfəətin bölüşdürülməsini öz üstünlüklərinə uyğun olaraq təyin etməklə və ya biznesləri ilə müqavilə münasibətləri qurmaqla əməliyyatları təşkil etmək üçün əhəmiyyətli imkanlara malikdirlər. Bundan əlavə, korporativ mənfəətin ikiqat vergiyə cəlb edilməsi, kapitalın ayrı-seçkiliyi və zərərin əvəzləşdirilməsinin məhdudlaşdırılması kiçik biznesə böyük müəssisələrdən daha çox təsir göstərmir; və belə olsa belə, aşkar yanaşma yeni bir təhrif tətbiq etməklə bir təhrifi azaltmağa çalışmaq əvəzinə, birbaşa problemləri həll etmək olardı.

Bütövlükdə, KOS-lar üçün vergi güzəştlərinin istifadəsi əsasən yersizdir. Mövcud rejimləri nəzərə alsaq, təşviqlərin əksəriyyəti KOS sektorunun problemlərinin həllində səmərəsizdir. Müddəalar müntəzəm olaraq yaxşı tərtib olunmur və vergi məəcəlləsində lazımsız mürəkkəbliyə, habelə investisiya və maliyyələşdirmə qərarlarında əlavə təhriflərə səbəb olur. Beləliklə, avropalı siyasətçilər diqqətlərini xüsusi və əsasən səmərəsiz KOS-lar üçün vergi güzəştləri verməkdən, biznesin inkişafı yolunda vergi ilə bağlı maneələrin aradan qaldırılmasına yönəltməlidirlər.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Acs, Z. J./Audretsch, D. B. (1988a), Innovation and firm size in manufacturing, *Technovation*, Vol. 7 (3), səhifə 197–210.
2. Adams, J. D. /Jaffe, A.B. (1996), Bounding the effects of R&D: an investigation using matched establishment-firm data, *RAND Journal of Economics*, Vol. 27 (4), səhifə 700–721
3. Baregheh, A./Rowley, J./Hemsworth, D. (2016), The effect of organizational size and age on position and paradigm innovation, *Journal of Small Business and Enterprise Development*, Vol. 23 (3), səhifə 768–789.
4. Baumol, W. J. (1990), Entrepreneurship: Productive, Unproductive, and Destructive, *Journal of Political Economy*, Vol. 98 (5), səhifə 893–921.
5. Birch, D. (1981), Who creates jobs?, *The Public Interest*, Vol. 65 (Fall 1981), səhifə 3–14.
6. "Tax Policy for Inclusive Growth in a Changing World" by the International Monetary Fund (IMF)
7. "The Impact of Investment Tax Credits for Small Firms on Firm Level Performance: Evidence from Canadian Provinces" by John R. Baldwin and Wulong Gu
8. "Tax Compliance Costs for Small and Medium-sized Enterprises: PwC Study for the European Commission"
9. "Tax Incentives for Business and Economic Development: A Literature Review" by Jorge Martinez-Vazquez and Violeta Vulovic
10. "The Impact of R&D Tax Credits on Small and Medium-sized Enterprises (SMEs)" by Julio DeCastro and Ioannis Bournakis
11. https://single-market-economy.ec.europa.eu/smes/sme-definition_en
12. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/180801564468287868/pdf/The-Use-of-Corporate-Tax-Incentives-A-Guidance-Note-and-Experience-from-Poland-Hungary-and-Latvia.pdf>
13. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/642353/IPOL_STU\(2023\)64_2353_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/642353/IPOL_STU(2023)64_2353_EN.pdf)

Elvin Ali QAFFARLI

Doctoral student of Azerbaijan State University of Economics (UNEC)

ANALYSIS OF TAX BENEFITS IN THE EUROPEAN UNION FOR SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES

Summary

This study investigated the impact and feasibility of tax incentives for small and medium-sized enterprises in the European Union. In EU member states, applied tax incentives specifically aimed at SMEs are provided. The impact of these regimes on the effective tax burdens of target companies is measured. SME tax incentives are a widely used measure among European politicians. However, the vast majority of regimes only marginally reduce the tax liability of SMEs. If there are large concessions, they mainly come from special tax rates, while tax credits and special concessions play a minor role. As a main result, small firms do not create more jobs and innovations per se, and do not face insurmountable financial constraints. Therefore, the existence of market failures associated with SMEs and possibly the use of tax incentives by SMEs cannot be guaranteed. Instead, disproportionate tax compliance costs for small businesses are the most persuasive argument for special tax treatment. These compliance costs can best be addressed through administrative relief. Overall, the focus of policymakers should thus shift from discriminatory incentives to designing a generally neutral and simple tax system that benefits small as well as large businesses.

Key words: Small and medium entrepreneurship, tax policy, European Union

Эльвин Али КАФФАРЛИ

*Докторант Азербайджанского государственного
экономического университета (UNEC)*

НАЛИЗ НАЛОГОВЫХ ЛЬГОТ В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ ДЛЯ МАЛЫХ И СРЕДНИХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Резюме

В этом исследовании изучалось влияние и осуществимость налоговых льгот для малых и средних предприятий в Европейском Союзе. В государствах-членах ЕС предусмотрены налоговые льготы, специально предназначенные для МСП. Измеряется влияние этих режимов на эффективное налоговое бремя целевых компаний. Налоговые льготы для МСП являются широко используемой мерой среди европейских политиков. Однако подавляющее большинство режимов лишь незначительно снижают налоговые обязательства МСП. Если и существуют крупные льготы, то они в основном связаны со специальными налоговыми ставками, тогда как налоговые льготы и специальные льготы играют незначительную роль. В результате малые фирмы не создают больше рабочих мест и инноваций сами по себе и не сталкиваются с непреодолимыми финансовыми ограничениями. Таким образом, существование рыночных сбоев, связанных с МСП, и, возможно, использование налоговых льгот МСП не может быть гарантировано. Напротив, непропорциональные затраты на соблюдение налоговых требований для малого бизнеса являются наиболее убедительным аргументом в пользу особого налогового режима. Эти затраты на соблюдение требований лучше всего можно решить путем административной помощи. Таким образом, в целом, политикам следует сместить акцент с дискриминационных стимулов на разработку в целом нейтральной и простой налоговой системы, которая будет выгодна как малому, так и крупному бизнесу.

Ключевые слова: Малое и среднее предпринимательство, налоговая политика, Европейский Союз.

Daxil olub: 25.11.2023